नीय रूपेषु प्रक्षिप्य मूलं वाच्यम् । अथ महतीरूपाणी-त्युपलक्षणम् । यतः क्वचिदल्पापि ।

तत्रोदाहरणम् । चत्वारिंशदशीतिर्द्विशतीतुल्याः क रण्यश्चेत् । सप्तदशरूपयुक्तास्तत्र कृतौ किम्पदं ब्रूहि ।

न्यासः रू १७ क ४० क ८० २०० शोधिते जाते खण्डे क १० क ७ पुनः लघ्वीं करणीं रूपाणि कृत्वा लब्धे करण्यौ क ५ क २ । एवं मूलकरणीनां न्यासः क १० क ५ क २ । इति करण्याः षड्विधाः। [मस्तके ।

करणत्राण न० करणैर्हस्तादिभिस्त्रायते त्रै—कर्मणि ल्युट् ।

करणव्यापार पु० ६त० । करणजन्यजनकत्वविशिष्टे करण-जन्ये व्यापारभेदे । यथा छेदनादिक्रियायां छेद्यदा त्रादिसंयोगः तस्य हि दात्रजन्यत्वात् दात्रजन्यच्छेदनज-नकत्वाच्च तथात्वम् । एवमिन्द्रियाणां विषयसंयोगः तस्य हि इन्द्रियजन्यत्वात् इन्द्रियजन्यप्रत्यक्षज्ञानजनकत्वाच्च तथात्वम् न्यायमते अनुमितौ परामर्शः शाब्दबोधे पदार्थ-स्मृतिः । उपमितौ उपदेशवाक्यार्थस्मृतिः । यथायथमु-ह्यम् । सांख्यमतसिद्धकरणव्यापारभेदस्तु करणशब्दे उक्ताः।

करणाधिप पु० ६त० । १जीवे तदधिष्ठानेनैव करणानां स्वस्वकार्य्येषु प्रवृत्तेस्तस्य तदधिपत्वम् २इन्द्रियाधिष्ठातृ-देवभेदे च । तत्र बाह्येन्द्रियाधिष्ठातारश्च शा० ति० उक्ता यथा "दिग्वातार्कप्रचेतोऽश्विवह्नीन्द्रोपेन्द्रमित्रकाः । श्रोत्रादीनां दशानां तु" : तथा च श्रोत्रस्य दिक् । त्वचो वायुः । नेत्रस्य अर्कः । रसनायाः प्र-चेताः नासिकायाः अश्विसुतौ । वाचः वह्निः, पाणेरिन्द्रः पादस्य उपेन्द्रोविष्णुमूर्त्तिभेदः । पायोः मित्रः सूर्य्य-मूर्त्तिभेदः । उपस्थस्य कः प्रजापतिः । अन्तःकरणानान्तु मनसश्चन्द्रः, बुद्धेश्चतुर्मुखः, अहङ्कारस्य रुद्रश्चित्तस्याच्यु-तोविष्णुमूर्त्तिभेदः । करणाधिपानाञ्च सर्वेषामधिपः प-रमेश्वरः । करणाधिपाधिपः परमेश्वरः।

करण्ड पु०कृ—कर्मणि अण्डन् । १मधुकोषे (मौचाक) तस्य म-क्षिकाभिश्चिरमधुसञ्चयनेन क्रियमाणत्वात् तथात्वम् वा० कृ—अण्डच् । २खड्गे शत्रुविक्षेपहेतुत्वात् तस्य तथात्वम् करण्डस्तदाकारोऽस्त्यस्य अर्श० अच् । ३कारण्डवखगे पुंस्त्री स्त्रियां जातित्वेऽपि संयोगपधत्वात् न ङीष् किन्तु टाप् । ४दलाढके च मेदि० ।५वंशादिरचितपुष्पा-दिपात्रभेदे (साजि) "शुष्कवनलतानिर्मितं महाकुसुमकर-ण्डकेन" काद० । समुद्गे (कौटा) अमरः । "दीपभाज-नभ्रमरकरण्डकप्रभृत्यनेकोपकरणयुक्तः" दशकुमा० । ७यकृति कालखण्डे शब्दचि० । ८पुष्पभाण्डे स्त्री टाप् अत इत्त्वम् करण्डिका । उज्ज्वलदत्तः ।

करण्डिन् पु०करण्डस्तदाकारोऽस्त्यस्य इनि । मत्स्ये त्रिका० ।

करतल ७त० । ६त० १हस्तस्य तले (हातेरतेलो) । "नखानि विधुशङ्कया करतलेन तण्ड्याहृणोत्" उद्भटः "करतलधृत-मपि नश्यति" हितो० । करस्तलमिव । २हस्ते च ।

करताल(क) न० करेण तालो यत्र वा कप् । झल्लके वाद्ये (खरताल) "शिवागारे झल्लकञ्च सूर्य्यागारे च शङ्खकम् । दुर्गागारे वंशिवाद्यं मधुरीञ्च न वादयेत्" ति० त० पु० तत्र झल्लकं कांस्यनिर्म्मितकरतालकमिति" रघु० ।

करताली स्त्री करेण दीयमानस्तालो यत्र गौरा० ङीष् । १वाद्यभेदे (खरताल) त्रिका० । ६त० । २करतलशब्दे (हातताली) । पु० क्वचित् स्त्रीत्वमपि "यथा न स्या-दालीकपटकरतालीपटुरवः" उद्भटः स्वार्थे कन् अत इत्त्वम् । करतालिकापि करतलशब्दे "उच्चाटनीयः करतालिकानां दानादिदानीं भवतीभिरेषः" नैष० ।

करतोया स्त्री करतोयं हरपार्व्वतीविवाहच्युतजलम् अ-स्त्यस्या हेतुत्वेन अच् । नदीभेदे सदानीरायाम् अमरः । गौरीविवाहे शङ्करकरच्युतजलभवत्वात् तस्यास्तथात्वम् । तस्याश्च यथा सदानीरत्वं तथोक्तं स्मृतौ "प्रथमं कर्कटे देवी त्र्यहं गङ्गा रजस्वला । सर्व्वा रक्तवहानद्यः करतोया ऽम्बुवाहिनीति" तेनान्यनदीनामिवास्याः उक्तकाले रक्त-वहत्वाभावात् सदानीरवाहित्वात्तथात्वम् । "करतोयां समासाद्य त्रिरात्रोपोषितोनरः । अश्वमेधमवा-प्नोति प्रजापतिकृतोविधिः" भा० व०८५ । "करतो-यां कुरङ्गे च त्रिरात्रोपोषितो नरः । अश्वमेधमवाप्नोति विगाह्य प्रयतः शुचिः" भा० अनु०२३अ० । अस्त्यर्थे इनि करतोयिन्यप्यत्र । "प्रभासं मानसं तीर्थं पुष्क-राणि महत् सरः । पुण्यञ्च नैमिषं तीर्थं बाहुदां क तोयिनीम्" अनु०प० ।

करद त्रि० करं राजस्वं ददाति ना—क । १राजस्वदायके । "कच्चिन्न शूद्रेण न हीनजेन वैश्येन वा करदेनोप-पन्ना" भा० आ० १९२अ० । "य इमे पृथिवीपालाः करदास्तव पार्थिव !" भा० व० २५४ अ० "भ्रातृभिर्जि-त्वरैर्द्विषाम्" माघः । २त्राणार्थं हस्तदायके त्रि० ।

करद्रुम पु० किरति समन्तात् शाखाः कृ—अच् नित्यस० । कारस्करवृक्षे राजनि० ।

करद्विष् पु० १गोत्रभेदे २वेदशाखिभेदे च । "तामेताः कर-